
Część A. Pytania egzaminacyjne

Rozdział I. Pojęcie, rodzaje i źródła prawa procesowego cywilnego

Pytanie 1. Co to jest sprawa cywilna?

Sprawami cywilnymi są sprawy z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy, i sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych, a także inne sprawy, do których, na mocy przepisów szczególnych, stosuje się przepisy KPC (art. 1 ustawy z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 1822 ze zm., dalej: KPC).

Oznacza to, że sprawami cywilnymi **w znaczeniu materialnym** są te sprawy, które ze swej istoty mają charakter cywilny, gdyż są normowane przepisami prawa cywilnego. Do tej grupy należą sprawy z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego, opiekuńczego i prawa pracy.

Z kolei sprawami cywilnym **w znaczeniu formalnym** są te sprawy, które – co prawda – nie są cywilnymi ze swej natury, ale na mocy przepisów prawa zostały poddane właściwości cywilnych sądów powszechnych. W tym zakresie można wskazać m.in. sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych czy też sprawy z zakresu postępowania rejestrowego.

Pytanie 2. Co to jest postępowanie cywilne? Jakie są jego zadania i funkcje?

Według *J. Jodłowskiego* postępowanie cywilne jest prowadzoną w określonych prawem formach działalnością sądów i innych właściwych organów oraz występujących przed tymi organami stron i innych zainteresowanych osób, zmierzającą do

realizacji stosunków prawa cywilnego, rodzinnego i prawa pracy oraz do ochrony wynikających z tych stosunków praw podmiotowych. Działalność ta polega na rozpatrywaniu i rozstrzyganiu spraw z zakresu tych stosunków oraz na przymusowym wykonywaniu orzeczeń sądów i innych właściwych organów stwierdzających prawa i obowiązki stron¹.

Według *W. Broniewcza* funkcje postępowania cywilnego koncentrują się na następujących zagadnieniach:

- 1) konkretyzowaniu i realizowaniu norm prawnych z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy i ubezpieczeń społecznych;
- 2) wydawaniu zarządzeń, zwolnień i zezwoleń mających znaczenie prawne;
- 3) dokonywaniu czynności dokumentacyjno-rejestrowych;
- 4) dokonywaniu innych czynności przekazanych sądom na drodze ustawy².

Pytanie 3. Jakie są źródła prawa procesowego cywilnego?

Podstawowym źródłem prawa procesowego cywilnego jest wielokrotnie nowelizowany **Kodeks postępowania cywilnego**.

Bardzo istotne znaczenie mają inne akty prawne zawierające przepisy z zakresu prawa procesowego cywilnego, wśród których warto wskazać:

- 1) ustawę z 28.2.2003 r. – Prawo upadłościowe (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 2171 ze zm.);
- 2) ustawę z 15.5.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2017 r. poz. 1508 ze zm.);
- 3) ustawę z 17.6.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez uzasadnionej zwłoki (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 1259 ze zm.);
- 4) ustawę z 28.7.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 623 ze zm.);
- 5) rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 23.12.2015 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2015 r. poz. 2316).

¹ *J. Jodłowski*, [w:] *J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapiere, T. Misiuk-Jodłowska*, Postępowanie cywilne, Warszawa 1996, s. 10.

² *W. Broniewicz*, Postępowanie cywilne w zarysie, Warszawa 1995, s. 17.

Pytanie 4. Jaki jest wpływ postępowania karnego na postępowanie cywilne?

Jeśli postępowanie karne i postępowanie cywilne toczą się równolegle, sąd cywilny może zawiesić z urzędu postępowanie, zgodnie z art. 177 § 1 pkt 4 KPC, jeżeli ujawni się czyn, którego ustalenie w drodze karnej lub dyscyplinarnej mogłoby wywrzeć wpływ na rozstrzygnięcie sprawy cywilnej. Ponadto, zgodnie z art. 177 § 2 KPC, jeżeli postępowanie karne nie jest jeszcze rozpoczęte, a jego rozpoczęcie zależy od wniosku strony, sąd wyznaczy termin do wszczęcia postępowania, w innych wypadkach może zwrócić się do właściwego organu.

Jeśli chodzi o wpływ postępowania karnego na postępowanie cywilne, jeśli toczy się ono po zakończeniu postępowania karnego, to w tym zakresie decydujące znaczenie ma art. 11 KPC, zgodnie z którym ustalenia wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego, co do popełnienia przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym. Jednakże osoba, która nie była oskarżona, może powoływać się w postępowaniu cywilnym na wszelkie okoliczności wyłączające lub ograniczające jej odpowiedzialność cywilną. Oznacza to, że sąd cywilny nie może dokonywać ustaleń objętych owym związaniem.

Jeżeli mamy do czynienia z wyrokiem uniewinniającym, to nie ma on znaczenia dla przebiegu postępowania cywilnego z uwagi na to, że niestwierdzenie przestępstwa nie wyklucza odpowiedzialności na gruncie prawa cywilnego materialnego, np. w ramach odpowiedzialności cywilnej z tytułu czynu niedozwolonego.

W przypadku postępowania cywilnego toczącego się przed postępowaniem karnym, wpływ tego ostatniego jest ograniczony i sprowadza się do ewentualnej podstawy wznowienia postępowania na mocy następujących przepisów KPC:

- 1) art. 403 § 1 pkt 1, zgodnie z którym można żądać wznowienia postępowania, gdy wyrok został oparty na skazującym wyroku karnym, następnie uchylonym;
- 2) art. 403 § 2, który stanowi, że można również żądać wznowienia w razie późniejszego wykrycia prawomocnego wyroku, dotyczącego tego samego stosunku prawnego, albo wykrycia takich okoliczności faktycznych lub środków dowodowych, które mogłyby mieć wpływ na wynik sprawy, a z których strona nie mogła skorzystać w poprzednim postępowaniu; w tym ostatnim przypadku okoliczności lub środki dowodowe mogą być wykryte też w toku późniejszego postępowania karnego.

Pytanie 5. Jaki jest zasięg terytorialny norm prawa procesowego cywilnego?

Podstawową zasadą jest ta, że sąd zawsze stosuje prawo procesowe państwa jego siedziby (*lex fori processualis*), bez względu na to, według jakiego prawa materialnego będzie oceniane roszczenie stanowiące przedmiot postępowania. Od powyższej zasady mogą istnieć wyjątki wynikające z przepisów prawa międzynarodowe-

go, dotyczące czynności wykonywanych przez sądy w ramach pomocy prawnej, na wnioski sądów państw obcych. Ponadto, na mocy przepisów KPC, orzeczenia sądów państw obcych wydane w sprawach cywilnych podlegają uznaniu z mocy prawa, chyba że istnieją przeszkody określone w art. 1146 § 1 KPC.

Pytanie 6. Co rozumiesz przez pojęcie dopuszczalności drogi sądowej?

Dopuszczalność drogi sądowej jest jedną z fundamentalnych przesłanek procesowych o charakterze:

- 1) pozytywnym – co oznacza, że jej brak staje się przeszkodą procesową (niedopuszczalność drogi sądowej);
- 2) bezwzględny – gdyż nie podlega dyspozycji stron, a jej brak skutkuje nieważnością postępowania (art. 379 pkt 1 KPC).

Dopuszczalność drogi sądowej jest przesłanką działającą od początku postępowania, gdyż sąd ma obowiązek zbadać jej istnienie natychmiast po ocenie warunków formalnych pisma wszczynającego postępowanie, przy czym przesłankę tę sąd uwzględnia z urzędu w każdym stanie sprawy (art. 202 KPC). W razie jej braku o charakterze uprzednim, sąd ma obowiązek zastosować art. 199 KPC i odrzucić pozew, natomiast w razie braku następczego – umorzyć postępowanie (art. 355 § 1 KPC).

Pytanie 7. Jak można scharakteryzować niedopuszczalność drogi sądowej?

Niedopuszczalność drogi sądowej to inaczej brak pozytywnej przesłanki, jaką jest dopuszczalność drogi sądowej. Może ona przybierać różne formy:

- 1) bezwzględna – występuje wówczas, gdy w żadnym przypadku sprawa określonego rodzaju nie może być rozpoznawana przez sąd cywilny (np. sprawa z prawa podatkowego, która ma charakter administracyjnoprawny);
- 2) względna – występuje, gdy sprawę określonego rodzaju może, według wyboru, rozstrzygać sąd powszechny albo też inny organ (np. sprawę ze stosunku pracy pracownik może skierować do sądu pracy lub do komisji pojednawczej);
- 3) czasowa – występuje, gdy sprawa danego rodzaju może być rozpoznawana przez sądy powszechne dopiero po wyczerpaniu drogi postępowania przed innymi organami (np. postępowanie reklamacyjne – art. 107 ustawy z 16.7.2004 r. – Prawo telekomunikacyjne, tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 1907).

Rozdział II. Podstawowe zasady i przesłanki postępowania cywilnego

Pytanie 8. Jakie są podstawowe zasady postępowania cywilnego?

Podstawowe zasady postępowania cywilnego stanowią fundamentalne założenia postępowania cywilnego, wyrażone w normach prawa procesowego, odnoszące się do całości postępowania, a stanowiące podstawę do tworzenia i interpretacji szczegółowych unormowań w zakresie działania podmiotów postępowania cywilnego.

Do dnia dzisiejszego nie został stworzony zamknięty katalog tych zasad, niemniej jednak można wskazać najważniejsze z nich:

- 1) zasadę prawa do sądu;
- 2) zasadę prawdy;
- 3) zasadę równości stron;
- 4) zasadę dyspozytywności;
- 5) zasadę kontrydiktoryjności;
- 6) zasadę jawności;
- 7) zasadę bezpośredniości;
- 8) zasadę ustności;
- 9) zasadę koncentracji materiału dowodowego;
- 10) zasadę formalizmu procesowego.

Pytanie 9. O czym stanowi zasada prawdy?

Zasada ta przejawia się w dążeniu do wydania przez sąd orzeczenia zgodnego z rzeczywistym stanem faktycznym, występującym w konkretnej sprawie. Jednocześnie jednak sąd nie może za wszelką cenę dążyć do ujawnienia prawdy, angażując się bezpośrednio w gromadzenie materiału dowodowego. Dlatego też sąd powinien pozostać obiektywnym arbitrem, który nie prowadzi działań o charakterze inkwizycyjnym (cechujących się zaangażowaniem po którejkolwiek ze stron), zwłaszcza gdy strony wykazują dużą samodzielność lub są reprezentowane przez zawodowych pełnomocników.

Istotne znaczenie dla realizacji zasady prawdy mają postanowienia art. 3 KPC, zgodnie z którym strony i uczestnicy postępowania obowiązani są dokonywać czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami, dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek oraz przedstawiać dowody.

Pytanie 10. Na czym polega zasada równości stron?

Zasada równości stron ma swoje korzenie w treści art. 32 ust. 1 Konstytucji RP, zgodnie z którym wszyscy są wobec prawa równi oraz mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. Na gruncie postępowania cywilnego oznacza to, że strony postępowania mają takie same prawa procesowe, a więc mogą w toku postępowania korzystać z jednakowych środków zmierzających do obrony ich praw. Jednym z przejawów tej zasady jest reguła wysłuchania stron (art. 210 § 1 KPC). Naruszenie zasady równości stron poprzez pozbawienie strony możliwości działania powoduje nieważność postępowania, którą sądy, w postępowaniu odwoławczym, biorą pod uwagę z urzędu (art. 379 pkt 5 w zw. z art. 378 § 1 KPC).

Pytanie 11. O czym stanowi zasada dyspozytywności?

W zakresie dyspozytywności można wyróżnić dwa aspekty:

- 1) materialny – dotyczący prawa do rozporządzania przez strony należącymi do nich prawami lub roszczeniami, które stanowią przedmiot postępowania;
- 2) formalny – dotyczący prawa do rozporządzania czynnościami procesowymi oraz tokiem procesu.

Jedynymi ograniczeniami w tym zakresie są art. 184, art. 203 § 4 i art. 223 § 2 KPC, dotyczące sądowej kontroli czynności dyspozytywnych stron. Mają one zastosowanie w sytuacjach wyjątkowych, gdy doznają uszczerbku kryteria określone w tych przepisach.

Pytanie 12. W czym przejawia się zasada kontradiktoryjności?

Zasada kontradiktoryjności odnosi się do tego, że sąd rozpoznaje sprawę wyłącznie w oparciu o dowody przeprowadzone na wniosek stron postępowania. Zasada ta jest przeciwieństwem zasady inkwizycyjności, zmuszającej sędziego do aktywnego poszukiwania i przeprowadzania dowodów, a tym samym działania za strony postępowania.

W obecnym stanie prawnym obowiązuje zasada kontradiktoryjności, z tym że sąd może przeprowadzić dowód niewskazany przez stronę, jeżeli powziął o nim wiadomość z akt sprawy lub oświadczeń stron. Ponadto, sąd może oprzeć się na faktach powszechnie znanych (art. 228 § 1 KPC) oraz na faktach znanych sądowi urzędowo (art. 228 § 2 KPC), przy czym fakty te nie wymagają udowodnienia.

Pytanie I3. W jaki sposób jest realizowana zasada jawności postępowania?

Artykuł 45 ust. 2 Konstytucji RP stanowi, że rozpoznawanie spraw przed wszystkimi sądami odbywa się jawnie. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie.

Do zasady tej odnosi się również art. 9 KPC, zgodnie z którym rozpoznawanie spraw odbywa się jawnie, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. Strony i uczestnicy postępowania mają prawo przeglądać akta sprawy i otrzymywać odpisy, kopie lub wyciągi z tych akt. Treść protokołów i pism może być także udostępniana w postaci elektronicznej za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe (system teleinformatyczny) albo innego systemu teleinformatycznego służącego udostępnianiu tych protokołów lub pism. Strony i uczestnicy postępowania mają prawo do otrzymania z akt sprawy zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku, chyba że protokół został sporządzony wyłącznie pisemnie. Przewodniczący wydaje z akt sprawy zapis dźwięku, jeżeli wydaniu zapisu obrazu i dźwięku sprzeciwia się ważny interes publiczny lub prywatny. Jeżeli posiedzenie odbyło się przy drzwiach zamkniętych strony i uczestnicy postępowania mają prawo do otrzymania z akt sprawy jedynie zapisu dźwięku.

W zakresie tej zasady można wyróżnić:

- 1) jawność wewnętrzną – wobec uczestników postępowania, która jest ograniczona przez posiedzenia niejawne, w których biorą udział tylko osoby wezwane przez sąd (art. 152 KPC);
- 2) jawność zewnętrzną – wobec osób trzecich, polegającą na tym, że osoby pełnoletnie mają wstęp na posiedzenia jawne sądu, chyba że istnieją przesłanki przeprowadzenia posiedzenia przy drzwiach zamkniętych (np. art. 153 KPC).

Pytanie I4. Jakie są podstawowe założenia zasady bezpośredniości?

Zasada bezpośredniości ma za zadanie doprowadzić do tego, aby całość postępowania dowodowego oraz wszystkie rozprawy zostały przeprowadzone przed sądem, który orzeka w sprawie. Sprawą oczywistą jest, że bezwzględne zastosowanie zasady bezpośredniości jest niemożliwe, toteż istnieją od niej odstępstwa. Głównymi założeniami tej zasady, wprowadzonymi do KPC, są następujące uregulowania:

- 1) wyrok może być wydany jedynie przez sędziów, przed którymi odbyła się rozprawa poprzedzająca bezpośrednio wydanie wyroku (art. 323 w zw. z art. 316 KPC);
- 2) postępowanie dowodowe odbywa się przed sądem orzekającym (art. 235 w zw. z art. 210 i 216 KPC), z wyjątkiem przypadków zastosowania instytucji sędziego wyznaczonego bądź sądu wezwanego.

Zasada bezpośredniości została również ograniczona w postępowaniu odwoławczym, gdyż zarówno sądy II instancji, jak i Sąd Najwyższy rozpoznają sprawę na podstawie materiału dowodowego zebranego w toku postępowania pierwszoinstancyjnego, chociaż w postępowaniu apelacyjnym dopuszczalne jest częściowe przeprowadzenie postępowania dowodowego (art. 381 KPC).

Pytanie 15. Jak można scharakteryzować zasadę ustności?

Zasada ustności oznacza, że w postępowaniu cywilnym dominuje ustna forma zapoznania się sądu ze stanem faktycznym i materiałem dowodowym przedstawionym przez strony. Zgodnie z art. 210 KPC rozprawa odbywa się w ten sposób, że po wywołaniu sprawy strony – najpierw powód, a potem pozwany – zgłaszają ustnie swe żądania i wnioski oraz przedstawiają twierdzenia i dowody na ich poparcie. Strony mogą ponadto, wskazywać podstawy prawne swych żądań i wniosków. Na żądanie prokuratora sąd udziela mu głosu w każdym stanie rozprawy. Każda ze stron obowiązana jest do złożenia oświadczenia co do twierdzeń strony przeciwnej, dotyczących okoliczności faktycznych. Ponadto, rozprawa obejmuje, stosownie do okoliczności, postępowanie dowodowe i roztrząsanie jego wyników. Oczywiście sprawą jest to, że nie można zasady ustności stosować w sposób bezwzględny, a więc nie sposób pominąć ogromnego znaczenia pism procesowych składanych w toku postępowania.

Niemniej, na skutek zmian ustawy zasada ustności doznała znaczącego wzmocnienia, bowiem zgodnie z art. 207 § 3 zd. 2 KPC w toku sprawy złożenie pism przygotowawczych następuje tylko wtedy, gdy sąd tak postanowi, chyba że pismo obejmuje wyłącznie wniosek o przeprowadzenie dowodu.

Zasada ustności odnosi się do stron i uczestników postępowania, gdyż w przypadku sądu obowiązuje zasada pisemności.

Pytanie 16. Jakie są podstawowe elementy zasady formalizmu procesowego?

Zasada formalizmu procesowego polega na ukształtowaniu pod względem formalnym postępowania cywilnego oraz czynności dokonywanych przez podmioty w jego toku. Jej istota sprowadza się do stwierdzenia, że aby określona czynność wywołała pożądane skutki, to powinna zostać wykonana w określonym czasie i miejscu oraz w oznaczonej formie.

Kodeks postępowania cywilnego w licznych przepisach reguluje:

- 1) formę czynności procesowych (np. art. 126, 187);
- 2) miejsce dokonywania czynności procesowych, którym jest zazwyczaj (z nielicznymi wyjątkami – np. art. 263) siedziba sądu;

- 3) czas dokonywania czynności procesowych (np. art. 394 § 2), wskazując terminy, których niedotrzymanie wywołuje ujemne skutki dla podmiotu dokonującego czynności.

Pytanie 17. Co rozumiesz przez pojęcie przesłanek postępowania cywilnego?

Terminem „przesłanki postępowania cywilnego” określa się warunki, które na mocy KPC muszą być spełnione, aby postępowanie zostało wszczęte, przeprowadzone i zakończone. Przesłanki te, w odróżnieniu od przesłanek materialnoprawnych decydujących o osiągnięciu celu postępowania, kształtują prawidłowy tok postępowania.

Zasadniczo wyróżniamy przesłanki procesowe bezwzględne, które decydują o ważności procesu oraz przesłanki o charakterze względnym, które odnoszą się do prawidłowości tego procesu. Ponadto, wyróżniamy przesłanki pozytywne, których brak wywołuje ujemne skutki procesowe, a także przesłanki negatywne, których istnienie wywołuje takie skutki. W przypadku przesłanek bezwzględnych, skutkiem tym jest nieważność postępowania, a jeżeli chodzi o przesłanki względne, to mogą to być przewidziane w ustawie inne skutki z wyjątkiem nieważności postępowania. Co więcej, brak w zakresie przesłanki względnej może być usunięty przez strony lub sąd.

Pytanie 18. Jakie są rodzaje przesłanek postępowania cywilnego?

Są następujące rodzaje przesłanek postępowania cywilnego:

- 1) przesłanki bezwzględne pozytywne:
 - a) dopuszczalność drogi sądowej (art. 379 pkt 1 KPC),
 - b) zdolność sądowa stron (art. 379 pkt 2 KPC),
 - c) zdolność procesowa stron, a w wypadku jej braku – zastępstwo tej strony przez przedstawiciela ustawowego albo – jeżeli stroną jest osoba prawna lub inna organizacja mająca zdolność sądową – działanie organu powołanego do jej reprezentowania (art. 379 pkt 2 KPC),
 - d) należyte umocowanie pełnomocnika strony, jeżeli strona działa w procesie przez pełnomocnika (art. 379 pkt 2 KPC),
 - e) jurysdykcja krajowa (art. 1099 KPC);
- 2) przesłanki bezwzględne negatywne:
 - a) zawiśnięcie sporu (art. 379 pkt 3 KPC),
 - b) powaga rzeczy osądzonej (art. 379 pkt 3 KPC),
 - c) skład sądu sprzeczny z przepisami prawa (art. 379 pkt 4 KPC),

- d) udział w rozpoznawaniu sprawy sędziego wyłączonego z mocy ustawy (art. 379 pkt 4 KPC),
 - e) niewłaściwość sądu rejonowego w sprawie należącej do właściwości sądu okręgowego, bez względu na wartość przedmiotu sporu (art. 379 pkt 6 KPC);
- 3) przesłanki względne pozytywne:
- a) właściwy tryb postępowania (art. 201, 202 KPC),
 - b) właściwość sądu (art. 200, 202 KPC) z wyjątkiem art. 379 pkt 6 KPC;
- 4) przesłanki względne negatywne:
- a) niezłożenie kaucji na zabezpieczenie kosztów procesu przez powoda będącego współnikiem spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (art. 250 ustawy z 15.9.2000 r. – Kodeks spółek handlowych, tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 1577, dalej: KSH) lub spółki akcyjnej (art. 422 KSH), a także powoda, który nie ma miejsca zamieszkania lub zwykłego pobytu albo siedziby w Rzeczypospolitej Polskiej lub w innym państwie członkowskim Unii Europejskiej (art. 1119 KPC z wyjątkami określonymi w art. 1120 KPC),
 - b) immunitet dyplomatyczny albo konsularny pozwanego (art. 1111 i 1112 KPC).

Rozdział III. Podmioty postępowania

Pytanie 19. Co to jest właściwość sądu? Jakie są rodzaje tej właściwości?

Właściwość sądu to zakres spraw przekazanych mu do rozpoznania i rozstrzygnięcia w postępowaniu cywilnym. Ze względu na źródło tego przekazania wyróżnia się następujące rodzaje właściwości:

- 1) ustawową – określoną przepisami ustawy;
- 2) umowną – wynikającą z umowy stron, zawartej w granicach nakreślonych przez przepisy KPC;
- 3) delegacyjną – wynikającą z delegacji, a więc z przydzielenia określonej sprawy danemu sądowi przez inny sąd, np. sąd przełożony.

Ponadto, z uwagi na inne kryteria podziału można wskazać jeszcze kolejne rodzaje właściwości:

- 1) miejscową – określającą, jaki sąd jest terytorialnie właściwy do przeprowadzenia postępowania w określonej sprawie;
- 2) rzeczową – wskazującą, jakiego rodzaju sąd jest właściwy rozstrzygać sprawę w I instancji (rejonowy czy okręgowy);
- 3) funkcjonalną – określającą, jaki sąd jest właściwy do dokonania pewnych czynności w toku postępowania w I czy II instancji.

Pytanie 20. Jak przebiega badanie właściwości sądu?

Zgodnie z art. 15 KPC sąd właściwy w chwili wniesienia pozwu pozostaje właściwy aż do ukończenia postępowania, choćby podstawy właściwości zmieniły się w toku sprawy. Oznacza to, że chwila wniesienia pozwu jest istotna dla badania właściwości sądu, a jednocześnie obowiązuje zasada ciągłości właściwości (*perpetuatio fori*). Sąd z urzędu bada wszystkie rodzaje właściwości, a gdy stwierdzi swą niewłaściwość, przekazuje sprawę sądowi właściwemu (art. 200 § 1 KPC). Wyjątkiem są postanowienia art. 202 KPC, zgodnie z którym niewłaściwość sądu dającą się usunąć za pomocą umowy stron sąd bierze pod rozwagę tylko na zarzut pozwanego, zgłoszony i należycie uzasadniony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy. Sąd nie bada z urzędu tej niewłaściwości również przed doręczeniem pozwu.

Jednocześnie jednak sąd nie może uznać, że jest niewłaściwy, jeżeli w toku postępowania stał się właściwy. Reguła ta jest bezpośrednio związana z podstawową zasadą orzekania, że sąd ocenia sprawę według chwili orzekania.

Pytanie 21. Jakie są rodzaje niewłaściwości sądu?

W postępowaniu cywilnym można wskazać dwa rodzaje niewłaściwości:

- 1) usuwalną – ma miejsce wówczas, gdy sąd mógłby być sądem właściwym w określonej sprawie na podstawie umowy stron;
- 2) nieusuwalną – dotyczy tych spraw, w których umowa stron o właściwość sądu jest niedopuszczalna.

Zgodnie z art. 200 KPC sąd, który stwierdzi swą niewłaściwość, przekazuje sprawę sądowi właściwemu. Postanowienie sądu w tym przedmiocie może zapaść na posiedzeniu niejawnym. Natomiast niewłaściwość sądu dającą się usunąć za pomocą umowy stron sąd bierze pod rozwagę tylko na zarzut pozwanego, zgłoszony i należycie uzasadniony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy. Sąd nie bada z urzędu tej niewłaściwości również przed doręczeniem pozwu (art. 202 KPC).

Pytanie 22. Co to jest właściwość umowna (prorogacyjna)?

Właściwość umowna dotyczy właściwości miejscowej w zakresie spraw, które są rozpoznawane w procesie cywilnym, a nie w postępowaniu nieprocesowym. W myśl art. 46 KPC strony mogą umówić się na piśmie o poddanie sądowi I instancji, który według ustawy nie jest miejscowo właściwy, sporu już wynikłego lub sporów mogących w przyszłości wyniknąć z oznaczonego stosunku prawnego (*prorogatio fori*). Sąd ten będzie wówczas wyłącznie właściwy, jeżeli strony nie postanowiły inaczej lub jeżeli powód nie złożył pozwu w elektronicznym postępowaniu upominawczym. Strony

mogą również ograniczyć umową pisemną prawo wyboru powoda pomiędzy kilkoma sądami właściwymi dla takich sporów. Strony nie mogą jednak zmieniać właściwości wyłącznej. Oznacza to, że strony nie mogą ustanowić umownej właściwości sądu w tych przypadkach, w których KPC wskazuje sąd wyłącznie właściwy (art. 38 i n.).

Skutkiem zawarcia umowy prorogacyjnej jest obowiązek ciążyący na stronach w zakresie wytoczenia powództwa przed sądem określonym w umowie. W razie naruszenia powyższego obowiązku przez powoda pozwany może, przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy, zgłosić i należycie uzasadnić zarzut niewłaściwości sądu (art. 202 KPC). W takiej sytuacji sąd przekazuje sprawę sądowi określonymu w umowie prorogacyjnej stron (art. 200 KPC).

Pytanie 23. Co to jest właściwość delegacyjna?

Z właściwością delegacyjną mamy do czynienia w sytuacji, gdy właściwość ta jest ustalona przez sąd przełożony (w szczególnych przypadkach – Sąd Najwyższy) ze względów celowościowych albo z uwagi na szczególne okoliczności, uniemożliwiające ustalenie właściwości na zasadach ogólnych. Właściwość delegacyjna znajduje zastosowanie w następujących przypadkach:

- 1) jeżeli sąd właściwy nie może z powodu przeszkody rozpoznać sprawy lub podjąć innej czynności, sąd nad nim przełożony wyznaczy na posiedzeniu niejawnym inny sąd (art. 44 KPC);
- 2) jeżeli w myśl przepisów KPC nie można na podstawie okoliczności sprawy ustalić właściwości miejscowej, Sąd Najwyższy na posiedzeniu niejawnym oznaczy sąd, przed który należy wytoczyć powództwo (art. 45 KPC);
- 3) Sąd Najwyższy w razie uwzględnienia skargi kasacyjnej uchyla zaskarżone orzeczenie w całości lub w części i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania sądowi, który wydał orzeczenie, lub innemu sądowi równorzędnemu; Sąd Najwyższy może uchylić także w całości lub w części orzeczenie sądu I instancji i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania sądowi temu samemu lub równorzędnemu (art. 398¹⁵ § 1 KPC);
- 4) sąd właściwy może na zgodny wniosek stron przekazać sprawę do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu, rozpoznającemu sprawę z zakresu prawa pracy lub ubezpieczeń społecznych, jeżeli przemawiają za tym względy celowości; postanowienie w tym przedmiocie może zapaść na posiedzeniu niejawnym; sąd, któremu sprawa została przekazana, jest związany postanowieniem sądu przekazującego (art. 461 § 3 KPC);
- 5) w wypadku gdy sąd właściwy (postępowanie nieprocesowe) nie może z powodu przeszkody rozpoznać sprawy lub podjąć innej czynności albo gdy wymagają tego względy celowości, sąd nad nim przełożony wyznaczy na posiedzeniu niejawnym inny sąd do rozpoznania sprawy w całości lub w części (art. 508 § 2 KPC).

Pytanie 24. Jakie są podstawowe zasady właściwości rzeczowej sądów cywilnych?

Zasadą w procesie cywilnym oraz w postępowaniu nieprocesowym jest to, że sądy rejonowe rozpoznają wszystkie sprawy z wyjątkiem spraw, dla których zastrzeżona jest właściwość sądów okręgowych.

Do właściwości rzeczowej sądów okręgowych należą sprawy o:

- 1) prawa niemajątkowe i łącznie z nimi dochodzone roszczenia majątkowe, oprócz spraw o ustalenie lub zaprzeczenie pochodzenia dziecka, o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa oraz o rozwiązanie przysposobienia;
- 2) ochronę praw autorskich i pokrewnych, jak również dotyczących wynalazków, wzorów użytkowych, wzorów przemysłowych, znaków towarowych, oznaczeń geograficznych i topografii układów scalonych oraz o ochronę innych praw na dobrach niematerialnych, a więc przede wszystkim roszczenia wynikające z:
 - a) ustawy z 4.2.1994 r. o prawie autorskim i o prawach pokrewnych (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 880 ze zm.),
 - b) ustawy z 30.6.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 776);
- 3) roszczenia wynikające z prawa prasowego, a ściślej mówiąc z ustawy z 26.1.1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. Nr 5, poz. 24 ze zm.);
- 4) prawa majątkowe, w których wartość przedmiotu sporu przewyższa 75 000 zł, oprócz spraw o alimenty, o naruszenie posiadania i o ustanowienie rozdzielności majątkowej między małżonkami oraz spraw o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym oraz spraw rozpoznawczych w elektronicznym postępowaniu upominawczym;
- 5) wydanie orzeczenia zastępującego uchwałę o podziale spółdzielni;
- 6) uchylenie, stwierdzenie nieważności albo o ustalenie nieistnienia uchwał organów osób prawnych lub jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną;
- 7) zapobieganie i zwalczanie nieuczciwej konkurencji;
- 8) odszkodowanie z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem.

Pytanie 25. Co to jest wartość przedmiotu sporu?

Ogromne znaczenie wartości przedmiotu sporu wynika z faktu, że z jej wysokością ściśle jest związana nie tylko wysokość opłat sądowych, ale również właściwość rzeczowa sądu (art. 17 pkt 4 KPC). Zgodnie z art. 19 KPC w sprawach o roszczenia pieniężne, zgłoszone choćby w zamian innego przedmiotu, podana kwota pieniężna stanowi wartość przedmiotu sporu. Z kolei w innych sprawach majątkowych powód

obowiązany jest oznaczyć w pozwie kwotą pieniężną wartość przedmiotu sporu, uwzględniając postanowienia zawarte w przepisach szczególnych KPC. Do wartości przedmiotu sporu nie wlicza się odsetek, pożytków i kosztów (także dochodzonych na mocy prawa materialnego), żądanych obok roszczenia głównego (art. 20 KPC).

W sytuacji gdy powód skierował kilka roszczeń przeciw jednemu pozwanemu (przedmiotowa kumulacja roszczeń – art. 191 KPC) albo dochodzi jednego lub kilku roszczeń od więcej niż jednego pozwanego (podmiotowa kumulacja roszczeń – art. 72 KPC), zlicza się wartość tych roszczeń (art. 21 KPC). Przepis ten nie ma zastosowania przy odpowiedzialności solidarnej pozwanych oraz w przypadku świadczeń niepodzielnych.

Sąd może na posiedzeniu niejawnym sprawdzić wartość przedmiotu sporu oznaczoną przez powoda i zarządzić w tym celu dochodzenie. Po doręczeniu pozwu sprawdzenie nastąpić może jedynie na zarzut pozwanego, zgłoszony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy. Jeżeli sąd w wyniku sprawdzenia wartości przedmiotu sporu uzna się za niewłaściwy, przekaze sprawę sądowi właściwemu; jeżeli jest kilka sądów właściwych – przekaze temu z nich, który wskaże powód (art. 25 KPC).

Po ustaleniu w powyższy sposób wartość przedmiotu sporu nie podlega ponownemu badaniu w dalszym toku postępowania (art. 26 KPC).

Pytanie 26. Jakie są szczególne przypadki obliczania wartości przedmiotu sporu?

W niektórych przypadkach ogólne zasady dotyczące obliczania wartości przedmiotu sporu nie mają zastosowania i stosuje się wówczas sposoby szczególne wskazane w art. 22–24 KPC:

- 1) w sprawach o prawo do świadczeń powtarzających się wartość przedmiotu sporu stanowi suma świadczeń za jeden rok, a jeżeli świadczenia trwają krócej niż rok – za cały czas ich trwania;
- 2) w sprawach o istnienie, unieważnienie albo rozwiązanie umowy najmu lub dzierżawy, o wydanie albo odebranie przedmiotu najmu lub dzierżawy, wartość przedmiotu sporu stanowi przy umowach zawartych na czas oznaczony – suma czynszu za czas sporny, lecz nie więcej niż za rok; przy umowach zawartych na czas nieoznaczony – suma czynszu za okres 3 miesięcy;
- 3) w sprawach o roszczenia pracowników dotyczące nawiązania, istnienia lub rozwiązania stosunku pracy wartość przedmiotu sporu, przy umowach na czas określony – suma wynagrodzenia za pracę za okres sporny, lecz nie więcej niż za rok, a przy umowach na czas nieokreślony – za okres jednego roku;
- 4) w sprawach o wydanie nieruchomości posiadanej bez tytułu prawnego lub na podstawie tytułu innego niż najem lub dzierżawa wartość przedmiotu sporu oblicza się, przyjmując, stosownie do rodzaju nieruchomości i sposobu korzysta-

- nia z niej, podaną przez powoda sumę odpowiadającą 3-miesięcznemu czynszowi najmu lub dzierżawy należnemu od danego rodzaju nieruchomości;
- 5) w sprawach o zabezpieczenie, zastaw lub hipotekę wartość przedmiotu sporu stanowi suma wierzytelności; jeżeli jednak przedmiot zabezpieczenia lub zastawu ma mniejszą wartość niż wierzytelność, rozstrzyga wartość mniejsza.

Pytanie 27. Na czym polega ogólna właściwość miejscowa sądów cywilnych?

Podstawę do określenia właściwości miejscowej ogólnej stanowi miejsce zamieszkania pozwanego (*actor sequitur forum rei*). Powództwo wytacza się przed sąd I instancji, w którego okręgu pozwany ma miejsce zamieszkania, przy czym miejsce zamieszkania określa się według przepisów KC. Zgodnie z art. 25 KC miejscem zamieszkania osoby fizycznej jest miejscowość, w której osoba ta przebywa z zamiarem stałego pobytu. Z kolei miejscem zamieszkania dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską jest miejsce zamieszkania rodziców albo tego z rodziców, któremu wyłącznie przysługuje władza rodzicielska lub któremu zostało powierzone wykonywanie władzy rodzicielskiej. Jeżeli władza rodzicielska przysługuje na równi obojgu rodzicom mającym osobne miejsce zamieszkania, miejsce zamieszkania dziecka jest u tego z rodziców, u którego dziecko stale przebywa. Jeżeli dziecko nie przebywa stale u żadnego z rodziców, jego miejsce zamieszkania określa sąd opiekuńczy (art. 26 KC). Miejscem zamieszkania osoby pozostającej pod opieką jest miejsce zamieszkania opiekuna (art. 27 KC). Należy zaznaczyć, że, zgodnie z art. 28 KC, można mieć tylko jedno miejsce zamieszkania.

Z kolei, jeżeli pozwany nie ma miejsca zamieszkania w Polsce, ogólną właściwość oznacza się według miejsca jego pobytu w Polsce, a gdy nie jest ono znane lub nie leży w Polsce – według ostatniego miejsca zamieszkania pozwanego w Polsce (art. 28 KPC). Tak określoną właściwość nazywamy jako pomocniczą (subsydiarną).

W przypadku podmiotów innych niż osoby fizyczne stosowane są następujące kryteria określania właściwości miejscowej:

- 1) powództwo przeciwko Skarbowi Państwa wytacza się według siedziby państwowej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie (art. 29 KPC);
- 2) powództwo przeciwko osobie prawnej lub innemu podmiotowi niebędącemu osobą fizyczną wytacza się według miejsca ich siedziby (art. 30 KPC).

W myśl art. 41 KC, jeżeli ustawa lub oparty na niej statut nie stanowi inaczej, siedzibą osoby prawnej jest miejscowość, w której ma siedzibę jej organ zarządzający. Natomiast siedzibę organizacji pozarządowych działających zgodnie z przepisami prawa, a nieposiadających osobowości prawnej określa ich statut, w razie jego braku – za siedzibę organizacji uznaje się siedzibę jej władz.